

СИДОРЕНКО В. В.,

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник

(Інститут економіко-правових досліджень

Національної академії наук України)

УДК 342.922.(924) : 343.37

ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТА АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОСТУПКІВ У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття містить викладення проблемних питань, пов'язаних із визначенням суб'єкта адміністративних правопорушень у сфері економічної діяльності, та шляхи їх розв'язання на основі аналізу чинного законодавства України та практики його реалізації.

Ключові слова: склад адміністративного правопорушення, адміністративна відповідальність, суб'єкт адміністративного правопорушення, адміністративний примус, адміністративні стягнення.

Статья содержит изложение проблемных вопросов, связанных с определением субъекта административных правонарушений в сфере экономической деятельности, и пути их решения на основе анализа действующего законодательства Украины и практики его реализации.

Ключевые слова: состав административного правонарушения, административная ответственность, субъект административного правонарушения, административное принуждение, административные взыскания.

The article contains a summary of the problematic issues associated with the definition of the subject of administrative offences in the sphere of economic activity and their solutions based on the analysis of current legislation of Ukraine and its implementation.

Key words: composition of administrative offences, administrative responsibility, subject of the administrative offence, administrative enforcement, administrative penalty.

Вступ. Суб'єкт адміністративного правопорушення – це одне з ключових понять інституту адміністративної відповідальності, тому всебічне дослідження цього поняття є найважливішим етапом розвитку науки адміністративного права.

В останні роки опубліковано чимало робіт, присвячених питанням відповідальності за адміністративні правопорушення, у тому числі й щодо складу адміністративних проступків у сфері економіки. Зокрема, указаний проблематиці присвячені роботи таких науковців, як В.Б. Авер'янов, А.М. Бандурка, Ю.П. Битяк, Н.В. Варивода, В.І. Василичук, Н.В. Гришина, В.Є. Духов, В.В. Коваленко, Л.В. Коваль, Є.В. Невмержицький, Л.Л. Попов, В.О. Продаєвич, Л.П. Скалозуб, Л.В. Сорока, Є.Л. Стрільцов, І.А. Тимченко, Н.В. Хорошак, А.Ю. Якимов, О.М. Якуба та інші. Однак низка публікацій стосуються загального аналізу складу адміністративних правопорушень, і суб'єкт правопорушення в економічній сфері залишається поза зоною уваги більшості науковців. Усе зазначене свідчить про актуальність та необхідність проведення наукових досліджень поняття суб'єкта адміністративної відповідальності за економічні правопорушення.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні на основі аналізу чинного законодавства України та практики його реалізації дискусійних питань, пов'язаних із поняттям суб'єкта адміністративних правопорушень у сфері економічної діяльності, та формулюванні шляхів їх розв'язання.

Результати дослідження. Обов'язковим елементом складу адміністративного правопорушення є його суб'єкт. У теорії права суб'єкт правопорушення – це фізична чи юридична особа, яка порушила відповідні норми права та володіє при цьому зазначеними в законі ознаками (властивостями) [1, с. 8]. Водночас суб'єктний склад правопорушень, а також ті властивості, якими повинна володіти особа для притягнення до відповідальності, відрізняються в окремих галузях права. Так, у теорії адміністративного права суб'єктами адміністративних правопорушень визнаються деліктоздатні фізичні особи, що вчинили ті чи інші правопорушення [1, с. 324].

Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) не містить загального визначення суб'єкта адміністративного правопорушення. Водночас на основі аналізу окремих його норм можна прийти до висновку, що таким суб'єктом є тільки особа, яка досягла на момент вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку (ст. 12 КУпАП) і є осудною (ст. 20 КУпАП) [2]. Враховуючи такі ознаки, можна зробити висновок, що кодексом передбачається можливість притягнення до відповідальності тільки фізичних осіб, юридичні ж особи не включені до суб'єктного складу адміністративних правопорушень.

Усі ознаки складу, що характеризують суб'єкта, можна поділити на дві групи: загальні та спеціальні [3, с. 278]. При цьому до загальних ознак належать ті, які повинні бути характерними для будь-якої особи, на яку накладається адміністративне стягнення, – вік та осудність.

Поняття осудності не розкривається в КУпАП. Водночас, відповідно до ст. 20 КУпАП, під неосудністю розуміється стан, у якому особа не могла усвідомлювати свої дії або керувати ними внаслідок хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу душевної діяльності, слабоумства чи іншого хворобливого стану [2]. Виходячи з поняття неосудності, у науці адміністративного права тлумачиться поняття осудності як здатності особи усвідомлювати свої дії та керувати ними, нести за них відповідальність [4, с. 179]. Осудна особа, вчиняючи правопорушення, повинна усвідомлювати фактичні обставини діяння, що вчиняє, його суспільну шкідливість чи небезпечність. При цьому вона відповідно до власного волевиявлення обирає варіант своєї поведінки. Осудність характеризується медичним критерієм – станом психічного здоров'я, та юридичним – здатністю усвідомлювати характер і небезпечність власного діяння та керувати ним.

Вирішуючи питання щодо осудності особи, яка вчинила адміністративне порушення в економічній сфері, потрібно встановлювати обставини, які впливали на процес волевого регулювання суб'єктом своєї поведінки. Згідно зі ст. 20 КУпАП не підлягає адміністративній відповідальності особа, яка під час вчинення протиправної дії чи бездіяльності була в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії або керувати ними внаслідок хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу душевної діяльності, слабоумства чи іншого хворобливого стану. Водночас особа, яка порушила законодавство в економічній сфері у стані алкогольного сп'яніння, не буде неосудною, навіть якщо вона не могла при цьому усвідомлювати своїх дій чи керувати ними. Адаже стан сп'яніння, відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 35 КУпАП, не є підставою для звільнення від відповідальності, навпаки, може враховуватись під час визначення санкції як обставина, що обтяжує відповідальність.

Щодо вікового критерію суб'єкта адміністративного правопорушення, то, як зазначалось, для можливості нести адміністративну відповідальність особа повинна досягнути 16 років на момент вчинення відповідного проступку. 16 років є загальним віком для визнання особи не тільки суб'єктом правопорушення, але й злочину. Вважається, що саме із цього віку особа в цілому досягає стану психологічної та соціальної зрілості в такому обсязі, що здатна усвідомлювати характер своїх діянь і керувати ними.

У деяких випадках закон передбачає відповідальність осіб, наділених, окрім загальних ознак суб'єкта, додатковими ознаками, що характеризують відповідну особу як спеціального суб'єкта адміністративного правопорушення. Надання суб'єктам окремих адміністративних правопорушень додаткових ознак обмежує коло осіб, які можуть бути визнані винуватими у вчиненні цих проступків. Відповідальною за правопорушення зі спеціальним суб'єктом може бути лише особа, яка має ознаки останнього [5, с. 153].

Особливістю суб'єктного складу адміністративних правопорушень у сфері економіки є те, що лише окремі склади таких проступків передбачають суб'єктом відповідальності фізичну осудну особу, якій виповнилось 16 років. До таких складів належить ст. 159 (порушення правил торгівлі на ринках), ст. 160 (торгівля з рук у невстановлених місцях), ст. 160-2 (незаконна торговельна діяльність), ст. 161 (незаконний відпуск або придбання бензину чи інших паливно-мастильних матеріалів), ст. 164-10 (порушення законодавства, що регулює здійснення операцій із металобрухтом), ст. 163-7 КУпАП (протидія тимчасовій адміністрації або ліквідації банку), ст. 164-13 КУпАП (порушення законодавства, що регулює виробництво, експорт, імпорт дисків для лазерних систем зчитування, матриць, експорт, імпорт обладнання чи сировини для їх виробництва). У більшості же випадків для наявності складу проступку необхідним є вчинення протиправного діяння спеціальним суб'єктом.

Щодо спеціальних ознак суб'єкта адміністративного правопорушення, то до них відносять ознаки, які вказують на особливості правового становища окремих осіб і дозволяють диференціювати відповідальність різних категорій осіб, забезпечуючи тим самим справедливу правову оцінку скоєного діяння. Вони містяться в Особливій частині КУпАП і впливають на кваліфікацію правопорушення [3, с. 279].

Спеціальні ознаки відображають особливості діяльності та службового становища суб'єкта (наприклад, посадова особа, підприємець), а також минулу протиправну поведінку (наприклад, особа, яка перебуває під адміністративним наглядом; особа, яка раніше притягувалась до адміністративної відповідальності; особа, якій медичним закладом встановлено діагноз «наркоманія»).

В окремих складах правопорушень можуть враховуватись й інші особливості суб'єкта. Зокрема, до особливих суб'єктів належать неповнолітні; інваліди; вагітні жінки та жінки, які мають дітей у віці до 12 років і вагітні; військовослужбовці; рядовий і начальницький склад органів внутрішніх справ; студенти й учні; народні депутати; іноземні громадяни та особи без громадянства тощо. Наявність особливих ознак може мати для суб'єкта правопорушення такі юридичні наслідки: по-перше, вони можуть бути обставинами, що пом'якшують або обтяжують відповідальність; по-друге, особливі суб'єкти не піддаються деяким стягненням (наприклад, адміністративний арешт не може застосовуватися до військовослужбовців, неповнолітніх, вагітних жінок і жінок, які мають дітей у віці до 12 років, інвалідів I і II груп); по-третє, ціла низка суб'єктів з особливими ознаками за деякі правопорушення можуть бути піддані не адміністративним, а дисциплінарним стягненням [1, с. 282].

Спеціальні ознаки можуть бути як конструктивними ознаками простих складів правопорушень, тобто визначати можливість притягнення лише визначених, спеціальних суб'єктів до відповідальності, так і кваліфікуючими ознаками спеціальних складів, впливаючи на обрання відповідної санкції з кількох можливих. До другого варіанту належать ті статті КУпАП, що містять одночасно дві чи більше санкції, коли одна з них розрахована на всіх суб'єктів адміністративного правопорушення, інша, як правило, – на спеціальних суб'єктів (наприклад, щодо проступків в економічній сфері це склади злочинів, передбачені ст. ст. 159, 160, 160-2, 164-13, 165-1 КУпАП).

У більшості випадків адміністративні проступки в економічній сфері є кваліфікованими складами, що передбачають можливість притягнення до відповідальності лише спеціальних суб'єктів. Зокрема, спеціальними суб'єктами адміністративної відповідальності в економічній сфері є працівники (посадові особи) як юридичних осіб-суб'єктів підприємницької діяльності, так і органів державної влади та управління.

Так, лише посадовими особами можуть вчинятись адміністративні правопорушення в економічній сфері, передбачені ст. 155-1 (порушення порядку проведення розрахунків), ст. 163-2 (неподання або несвоєчасне подання платіжних доручень на перерахування належних до сплати податків та зборів (обов'язкових платежів), ст. 163-7 (діяльність на фондовому ринку без ліцензії), ст. 163-8 (маніпулювання цінами під час здійснення операцій із цінними паперами), ст. 164-2 (порушення законодавства з фінансових питань), ст. 165-1 (порушення порядку формування та застосування цін і тарифів), ст. 166-8 (здійснення банківської діяльності без банківської ліцензії) КУпАП.

Що стосується посадових осіб органів державної влади та управління, то лише ними можуть вчинятись адміністративні проступки у сфері економіки, передбачені ст. 166-3 (дискримінація підприємців органами влади та управління), ст. 166-10 (порушення порядку видачі документа дозвільного характеру), ст. 166-11 (порушення законодавства про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців), ст. 166-12 (порушення законодавства про ліцензування певних видів господарської діяльності) КУпАП.

Водночас диспозиції окремих статей КУпАП передбачають можливість вчинення проступку різними суб'єктами. При цьому вчинення проступку посадовою особою матиме значення для відповідної кваліфікації та визначення санкції. До таких складів належить ст. 159 КУпАП (порушення правил торгівлі на ринках), ст. 163-4 КУпАП (порушення порядку утримання та перерахування податку на доходи фізичних осіб і подання відомостей про виплачені доходи), ст. 164-3 КУпАП (недобросовісна конкуренція), ст. 164-13 КУпАП (порушення законодавства, що регулює виробництво, експорт, імпорт дисків для лазерних систем зчитування, матриць, експорт, імпорт обладнання чи сировини для їх виробництва), ст. 165-1 КУпАП (порушення законодавства у сфері загальнообов'язкового державного пенсійного страхування), ст. 165-3 КУпАП (порушення строку реєстрації як платника страхових внесків до Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, несвоєчасна або неповна сплата страхових внесків), ст. 165-4 КУпАП (порушення законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, яке спричинило втрату працездатності), ст. 165-5 КУпАП (ухилення від реєстрації як платника страхових внесків до Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, несвоєчасна або неповна сплата страхових внесків, а також порушення порядку використання страхових коштів), ст. 166-4 КУпАП (порушення порядку подання інформації та виконання рішень Антимонопольного комітету України та його територіальних відділень).

КУпАП передбачає у визначених випадках можливість притягнення до відповідальності серед посадових осіб підприємств, установ, організацій і їх керівників. Такі положення містять ст. 163-1 (порушення порядку ведення податкового обліку, надання аудиторських висновків), ст. 163-3 (невиконання законних вимог посадових осіб органів державної податкової служби), ст. 166-1 (зловживання монополюним становищем на ринку), ст. 166-4 (порушення порядку подання інформації та виконання рішень Антимонопольного комітету України та його територіальних відділень), ст. 166-5 (порушення банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку України або здійснення ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку) КУпАП.

Деякі адміністративних правопорушень у сфері торгівлі можуть вчинятись тільки особами, які є працівниками торгівлі та сфери послуг, а також громадянами, які займаються підприємницькою діяльністю в цих галузях: ст. 155 (порушення правил торгівлі і надання послуг), ст. 155-2 (обман покупця чи замовника), ст. 156-1 (порушення законодавства про захист прав споживачів), ст. 160 (торгівля з рук у невстановлених місцях), ст. 160-2 (незаконна торговельна діяльність), ст. 161 (незаконний відпуск або придбання бензину чи інших паливно-мастильних матеріалів) КУпАП. Водночас ст. 164-4 КУпАП (несвоєчасне здавання виторгу) регламентує, що суб'єктами правопорушення можуть бути працівники торговельних підприємств усіх форм власності, відповідальні за здавання виторгу (виручки).

В окремих складах адміністративних правопорушень визначено можливість притягнення до відповідальності фізичної особи, лише якщо вона є суб'єктом підприємницької діяльності (наприклад, ст. 163-4 КУпАП (порушення порядку утримання та перерахування податку на доходи фізичних осіб і подання відомостей про виплачені доходи), або використовують найману працю (ст. 165-3 (порушення строку реєстрації як платника страхових внесків до Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, несвоєчасна або неповна сплата страхових внесків), ст. 165-4 (порушення законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності), ст. 165-5 (ухилення від реєстрації як платника страхових внесків до Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, несвоєчасна або неповна сплата страхових внесків, а також порушення порядку використання страхових коштів) КУпАП).

Стаття 164-1 КУпАП (порушення порядку подання декларації про доходи та ведення обліку доходів і витрат) передбачає можливість вчинення відповідного діяння лише фізичною особою, яка є платником податків. Переважно суб'єктом податкового правопорушення у сфері оподаткування доходів фізичних осіб, на думку О.В. Гурова, виступає платник податку, але тільки в тому випадку, коли безпосередньо на нього покладено обов'язок обчислювати та сплачувати податок. Коли ж ці обов'язки лежать на підприємстві, що виплачує фізичній особі дохід (під час перерахування прибуткового податку з громадян), суб'єктом відповідальності (за неправильне числення, утримання податку, несвоєчасне перерахування його в бюджет) є підприємство-джерело виплат. Саме тому вчасно не утримані або не перераховані в бюджет суми податків, що підлягають утриманню з джерела виплати під час прибуткового обкладення громадян, стягуються податковими органами з підприємств, що виплачують доходи фізичним особам, у безперечному порядку з накладенням штрафу [6, с. 90].

Стаття 166-6 КУпАП (порушення порядку подання фінансової звітності та ведення бухгалтерського обліку під час ліквідації юридичної особи) суб'єктами відповідного правопорушення називає голів ліквідаційних комісій, ліквідаторів, а також інших відповідальних осіб, залучених до ліквідації юридичної особи.

Тому адміністративній відповідальності за порушення законодавства в галузі економіки підлягають фізичні осудні особи, які вчинили це правопорушення у віці, з якого може наставати адміністративна відповідальність, діяльність яких пов'язана зі сферою господарювання. При цьому в більшості випадків така особа повинна характеризуватись і спеціальними ознаками: бути суб'єктом підприємницької діяльності, працівником у відповідній сфері, посадовою особою або навіть керівником підприємства, установи, організації.

Висновки. Особливістю суб'єктного складу адміністративних правопорушень у сфері економіки є те, що лише окремі склади таких проступків передбачають можливість притягнення до відповідальності загального суб'єкта правопорушення, тобто фізичну осудну особу, якій виповнилось 16 років. У більшості же випадків адміністративні проступки в економічній сфері є кваліфікованими складами, що передбачають можливість притягнення до відповідальності лише спеціальних суб'єктів.

Спеціальними суб'єктами адміністративної відповідальності в економічній сфері є посадові особи як юридичних осіб, так і органів державної влади та управління, фізичні особи-суб'єкти підприємницької діяльності; фізичні особи, які використовують найману працю, платники податків, керівники підприємства, установи, організації тощо.

З огляду на зазначене вважаємо, що необхідно в Кодексі України про адміністративні правопорушення законодавчо закріпити дефініцію «суб'єкт адміністративного правопорушення» як фізичної осудної особи, яка вчинила правопорушення у віці, з якого може наступати адміністративна відповідальність, або юридичної особи у випадках, визначених кодексом та іншими законодавчими актами.

Список використаних джерел:

1. Колпаков В.К. Адміністративне право України : [підручник] / В.К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 736 с.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.
3. Колпаков В.К. Адміністративне право України : [підручник] / В.К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 752 с.
4. Адміністративне право України : [підручник] / [Ю.П. Битяк, В.М. Паращук, О.В. Дьяченко та ін.] ; за ред. Ю.П. Битяка. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 544 с.
5. Сорока Л.В. Суб'єкт правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин / Л.В. Сорока // Збірник наукових праць Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. – Кіровоград, 2003. – С. 150–158.
6. Гуров О.В. Адміністративна відповідальність у сфері оподаткування доходів фізичних осіб / О.В. Гуров // Часопис Київського університету права. – 2007. – № 2. – С. 89–94.

ЯМНЕНКО Т. М.,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри цивільного права і процесу
(Національний авіаційний університет)

УДК 347.73

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗПОДІЛУ ОБОВ'ЯЗКУ ДОКАЗУВАННЯ
МІЖ СТОРОНАМИ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ В СПРАВАХ
ПРО ПОРУШЕННЯ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА**

У статті розглянуто наукові уявлення щодо того, на яку зі сторін адміністративного процесу законодавцем покладено обов'язок доказування в справах про порушення податкового законодавства. Визначено, що контролюючі органи не завжди виступають як відповідачі в адміністративному процесі, а тому не можна стверджувати, що обов'язок доказування постійно покладається на суб'єкта владних повноважень. Виявлено неузгодженості в Кодексі адміністративного судочинства України, які запропоновано виправити шляхом розширення переліку виключень, коли громадяни України, іноземці чи особи без громадянства, їх об'єднання, юридичні особи, які не є суб'єктами владних повноважень, можуть бути відповідачами за адміністративним позовом суб'єкта владних повноважень.

Ключові слова: доказ, обов'язок доказування, суб'єкт владних повноважень, презумпція вини, податкове законодавство.

В статье рассмотрены научные представления относительно того, на какую из сторон административного процесса законодателем возложена обязанность доказывания в делах о нарушениях налогового законодательства. Определено, что контролирующие органы не всегда выступают в качестве ответчика в административном процессе, а потому нельзя утверждать, что обязанность доказывания постоянно возлагается на субъекта властных полномочий. Обна-

